

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
T Ü R K T A R İ H K U R U M U

ISSN 0041-4255

BELLE TEN

DÖRT AYDA BİR ÇIKAR

Cilt : LXXX

Sa. 288

Ağustos 2016

ANKARA – 2016

İÇİNDEKİLER

Makaleler, İncelemeler:	<u>Sayfa</u>
SİR GAVAZ, ÖZLEM: Hititçe Metinlerde Geçen KUR ^{1D} <i>Hulana</i> -/ KUR ^{1D} SİG ‘Yün Nehri Ülkesi’ Üzerine Yeni Bir Değerlendirme Tepe	357
YILDIRIM, M. İBRAHİM: Timurlu Tarihine Dair Farsça Yeni Bir Kaynak: Zahîr-i Mar’âşî’nin <i>Müntahabû’t-Tevârih</i> ’i	371
KUL, EYÜP: 1703 Tarihli Bir Rapora Göre Kratova, Köstendil, Üsküp, Trepçe ve Jejene Madenlerinin Islahı	395
TÜRKMEN, İLHAN: Osmanlı Kaynaklarına Göre 1740’larda Belgrad’ın Sosyo-Ekonomik Yapısı.....	411
DEMİRYÜREK, MEHMET: İngiltere Tercümanları ve 1758 Tercüman Reformu	439
EFE, AYLA: II. Mahmut’un Mal-Mülk Sayımı: Evreşe Örneği	483
KASUMOVIĆ, FAHD: Bosna-Hersek’teki Osmanlı Mirasını Anlarken: Saraybosna Şer’iyye Sicillerinde İslam Dininin Kabulüne Dair Kayıtlar, 1800-1851.....	507
SÜME, MEHMET: Osmanlı Vergi Uygulamalarına Bir Örnek: Okruva Resmi	531
GÖLEN, ZAFER: Tanzimât Döneminde Osmanlı Devleti’nin Bosna Hersek Ormanlarını Korumaya Yönelik Çabaları	547
SATILMIŞ, SELAHATTİN: 1881 Sakız Depreminde Osmanlı Afet Yönetimi ve Vali Sadık Paşa’ya Yönelik Eleştiriler.....	573
KORKMAZ, TELLİ: Türk-Sovyet İlişkilerinde G. V. Çiçerin ve Ermeni Meselesi	619
Çeviriler:	
HASANOV, ZAUR (Çev.: Bağdagül Musa): İskitlere ve Türk-Moğol Halklarına Ait Ayrı Gelenekler, Kültür ve Psikolojik Özellikler.....	639
Özetler	663
İngilizce Özetler	671
Belleten Dergisi Yayın İlkeleri ve Başvuru Şartları.....	679
Belleten Journal Editorial Principles and Application Requirements	682

TİMURLU TARİHİNE DAİR FARŞÇA YENİ BİR KAYNAK: ZAHİR-İ MAR'AŞÎ'NİN *MÜN'TAHABÜ'T-TEVÂRİH*'İ

M. İBRAHİM YILDIRIM*

Giriş

Timurlular devleti ile ilgili özellikle son bir-iki asır içerisinde çok yönlü çalışmalar yapılmıştır. Gerek siyasî tarih, gerekse kültür ve medeniyeti ile ilgili birçok eser ortaya çıkarılmış ve bu çalışmaların neticeleri neşredilmiştir. Timurlu devletinin kuruluşundan itibaren hızlı gelişen fütuhatına müvâzî olarak muhtelif bilim dalları, özellikle edebiyat ve tarih yazıcılığının gelişme kaydettiği görülmektedir. Şair, edîp ve âlimleri himaye etme geleneği, bizzat devletin kurucusu Emir Timur tarafından başlatılmış ve haleflerince de sürdürülmüştür. Timurlu tarihinin ana kaynaklarını kaleme alan müverrihlerin birçoğu, Timurlu hükümdarları tarafından bir şekilde himaye edilmiş ve bunlar eserlerini Timurlu saraylarında telif etmişlerdir. Timur ve devletinin tarih kaynakları söz konusu olunca, şüphesiz akla ilk gelen eserler arasında Nizâmeddin Şâmî ve Şerefeddin Ali Yezdî'nin *Zafernâme*'si bulunur. Bunlardan birincisi bizzat Timur'un emriyle kaleme alınmış olup, Ali Yezdî'nin de istifade ettiği önemli kaynaklardan biridir. Şâmî, eserini sade ve herkes tarafından anlaşılır bir dille telif ederken, Ali Yezdî edebî unsurların her dalından istifade ederek, sonradan cereyan etmiş olayları da zikretmek suretiyle eserini telif etmiştir¹. Bu haliyle Şerefeddin'in *Zafernâmesi*, Şâmî'nin eserine göre daha fazla şöret bulmuştur. Öyle ki, Osmanlı tarih yazarlarından İdris-i Bitlisî *Heşt Behişt* adlı Osmanlı tarihini, Ş. Ali Yezdî'nin üslûbunda kaleme almış ve bunu da *Heşt Behişt*'in mukaddimesinde belirtmiştir². Esasında Yezdî'nin *Zafernâmesi*, Nizâmeddin Şâmî'nin aynı adlı eserinin meşrûh ve mufassal halidir. Yezdî'nin eserinde dercettiği bazı âyet, hadis, şiir ve ibareleri aynen Şâmî'nin eserinde de görmek mümkündür. Bununla beraber Yezdî'nin eserinde şahıs adları, olayların detaylı zikredilmiş olması ve cereyan tarihinin gün-ay-yıl usulüne göre verilmiş olması diğer eserlere göre daha imtiyazlı olmasına sebep olmuştur³.

* Yrd. Doç. Dr., Bozok Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Yozgat/TÜRKİYE, m.ibrahim.yildirim@bozok.edu.tr

¹ Tacü's-selmânî, *Tarihname*, çeviren: İsmail Aka, TTK, Ankara 1999, s. 5.

² İdris-i Bitlisî, *Heşt Behişt, VII. Kelîbe, Fatih Sultan Mehmed Devri*, (Tashih-Tahkik-Çeviri: Muhammed İbrahim Yıldırım), TTK. Yay., Ankara 2013, s. LXVI.

³ Zabihullah Safa, *Tarih-i Edebiyat der İran*, Firdevs yay., Tahran 1389, C. IV, s. 484.

Yezdî'nin Zafernâme'si sonraki tarihçilerin önemli başvuru kaynaklarından biri olmuştur. Ravzatü's-safâ⁴, Habibu's-siyer⁵, Matla'u's-sa'deyn⁶, Târih-i Gıyâsi ve Huld-i Berîn gibi eserleri bu cümleden zikretmek mümkündür. Devletşâh-ı Semerkandî de şairler tezkeresinde Timur dönemini anlatırken Zafernâme'yi kaynak olarak kullanmıştır. Yine Mirza Haydar-ı Duğlat da Târih-i Reşîdî adlı eserini telif ederken, özellikle eserinin başlarında Zafernâme'yi özetlemiştir⁷. Timurnâme adlı manzum eser de Yezdî'nin Zafernâme'si esas alınarak Abdullah Hâtûfî tarafından nazm edilmiştir. Lütfî Herevî de Ali Yezdî'nin eserini, aynı adla manzum hale getirmiştir⁸. Hasan b. Şihab b. Hüseyin b. Taceddîn-i Yezdî de Câmîü't-tevârih-i Hasânî adlı eserinin Timur ve Halil Sultan dönemlerini Şerefeddin Ali Yezdî'nin Zafernâme'sinden aktarmıştır⁹. Bunlara, Ca'fer b. Muhammed el-Hüseyinî'nin Tarih-i Ke-bîr'i de ilave edilebilir¹⁰.

Yezdî'nin Zafernâme'sine ait ihtisârlı yazımlar ve hülâsalarına da rastlamak mümkündür. Ahmed b. Havendşâh, Timurlu Bedî'u'z-zaman'ın emriyle Zafernâme'yi özetlemiştir. Abdü'ssetâr b. Kâsım-ı Lâhûrî de Gürkânlı Cihângîr'in emriyle ayet, hadîs ve şiirleri çıkarmak ve bazı rivayetler ilave etmek suretiyle Zafernâme'den bir hülâsa vücuda getirmiştir. Rûhullâh-ı Münşî de aynı yöntemle tahrir ettiği eserini Târih-i Pesendîde adıyla ortaya koymuştur. Muzaffer b. Hüseyin-i Yezdî'nin Zafernâme adlı eserinde zikredilen birçok olay ve ibarelerin benzerliği, bunun da Şerefeddin'in söz konusu eserinden bol miktarda istifade ettiği izlenimini verir¹¹.

Müntahabü't-tevârih adıyla kaleme alınan eserler de, bir veya birkaç teliften istifade edilmek suretiyle ortaya konulan kaynaklardır. Bu tarz tarihî seçme olayların toplandığı eserlerin önemli özelliklerinden biri, diğer kaynaklarda bulunmayan kayıtların müellif tarafından müntahablara eklenmiş olmasıdır. Bu tür eserler genellikle derleyen veya kâtibinin ismine izâfetle anılır. Muhtelif devirlerde kaleme alınan müntahab unvanlı eserlerden bazıları şunlardır: Müntahabü't-tevârih-i

⁴ Mîrhand, *Ravzatü's-safâ*, (Tashih: Cemşid Keyânfer), Esâtür yay., Tahran 1380, C. I s. 28, 29, 33.

⁵ Hândmîr, *Habîbü's-siyer*, (Hazırlayan: Debîr Siyâkî), Hayyam yay., Tahran 1380, C. III, s. 5, 8, 11, 16, 42, 48.

⁶ Abdurrazzak Semerkandî, *Matla'u's-sa'deyn*, (tashih ve tahkik: Abdülhüseyin Nevaî), pojuheşgâh-ı ulûm-ı insânî yay., Tahran 1372, C. I, s. 11.

⁷ Mirzâ Muhammed Haydar Doğlat, *Târih-i Reşîdî*, (Tashih: Abbas-kulî Gıfârî-ferd), Mirâs-ı Mektûb yay., Tahran 1383, s. 23-77. Eser Osman Karatay tarafından 2006'da Türkçeye çevrilmiştir. Bkz.: Mirza Haydar Duğlat, *Tarih-i Reşîdî*, çeviren: Osman Karatay, Selenge yay., İst. 2006.

⁸ Şerefeddin Ali Yezdî, *Zafernâme*, (tashih ve tahkik: S. Sa'îd Mîr Muhammed Sâdık) Kitabhâne, Muze ve Merkez-i Esnâd-ı Meclis-i Şura-yı İslami yay., Tahran 1387, s. 58-60.

⁹ M. Şamil Yüksel, *Timurluların Din-Devlet İlişkisi*, TTK yay., Ankara 2009, s. xx.

¹⁰ İsmail Aka, *Şahrüh ve Zamanı*, TTK yay., Ankara 1994, s. xx.

¹¹ Ş. Ali Yezdî, *a.g.e.*, s. 61.

Natanzî¹², Müntahabü't-tevârih-i Bedâüni¹³, Müntahabü't-tevârih-i Nâsırî. Ayrıca Muhammed Ali Horâsânî, Hâşım-ı Horâsânî, Mirzâ İbrâhim-i Şeybânî, Ya'kûb Ali-yi Münşî, Muhammed Yûsuf-ı Etekî, Hânî Hân ve Muhammed Hekîm Hân'a¹⁴ ait müntahabü't-tevârihler de bulunmaktadır. Bunlardan Mu'înüddin Natanzî ile Abdulkâdir Bedâüni'ye ait olanları doğrudan Timurlu ve Babürlü devleti ile ilgilidir.

İbn-i Arabşâh'ın Acâibu'l-makdûr'u istisna edilirse, yukarıda zikredilen müelliflerin birçoğu, Timurlu hükümdarları tarafından bir şekilde himaye edilmiş ve bunlar eserlerini Timurlu saray çevresinde telif etmişlerdir. Bu itibarla, Timurlular tarafından himaye görmeyen birisi tarafından kaleme alınmış yeni eserlerin ortaya çıkarılması bilime katkı sağlayacaktır. Burada, müntahab tarzında Timurlu devletin kurucusu Emîr Timur ve onun seferleri hakkında orijinal bilgiler ihtiva eden yeni ve hacimli bir eser tanıtılacak, eserin alana yaptığı katkılar ortaya konulacaktır. Yazma eserler kütüphanelerinin layığıyla kataloglarının çıkarılmamış olmasından dolayı bu eserin şimdiye kadar her hangi bir nüshasına rastlanılmamıştır. Tarafımızdan tespit edilen eserin yegâne nüshasına, Abdullah Hâtîfî'nin manzum eseri olan Timurnâme'nin nüshaları üzerine sürdürdüğümüz çalışmalar sırasında, eserin sehven "Timurnâme" adıyla kaydedilmiş olması sebebiyle, tesadüf eseri olarak ulaştık. Bu nüsha Tahran'da bulunan Meclis kütüphanesinde 35919 numarayla kayıtlıdır. Eserin dili Farsça olup, *Timurnâme-Târîh-i Sâhib-kırân* adlarıyla kayıtlıdır. Bu adlara eserin içerisinde rastlanılmamıştır. Kütüphane kayıtlarında telif tarihi olarak belirtilen 10.-11. hicri asırlar da gerçeği yansıtmamaktadır.

¹² Yaradılıştan Emir Timur'un ölümüne kadarki olaylara, h. 816 yılına kadar cereyan eden hadiseler de ilave edilerek kaleme alınmıştır. Detay için bkz.: Mu'îneddîn Natanzî, *Müntahabü't-tevârih-i Mu'îni*(haz.: Parwin Istakhri), Asâfir yay., Tahran 1383. Hazırlayanın girişi.

¹³ Babür'ün torunu Ekber Şah dönemi bilim adamı ve tarihçilerindendir. Birçok tercüme ve telif eseri vardır. Müntahab'ını; Tabakat-ı Ekberi, Tarih-i Mübarekşâhî, Nizâmü't-tevârih ve Lübbü't-tevârih gibi eserlerden iktibas ve aralarına bazı konular da ilâve etmek suretiyle on tabakada telif etmiştir. Gazneliler itibarıyla başlattığı Hindistan'daki Müslüman devletlerinin tarihini, h.1004'te tamamlamıştır. Ekberşah'ın mülâzım ve yakınlarından olması hasebiyle Babürülür, özellikle Ekberşah dönemi olaylarının aktarıldığı bölümler (9-10. tabakalar) kendi müşahedelerine dayanmaktadır. Bkz.: Abdülkâdir b. Mülûşâh Hâmid-i Bedâüni, *Müntahabü't-tevârih*, (tedkik: Ahmed Ali Sâhib), encümen-i âsâr ve mefâhir-i ferhengî, Tahran 1379, C. I., s. 5-7. Ayrıca: Enver Konukçu, "Bedâüni, Abdülkâdir", *DİA*, c. v., s. 295-296.

¹⁴ Her biri birçok fasıl ihtiva eden beş bâbdan oluşur. Hilkatten başlar ve Endülüs ile Mısır İslam devletleri hariç, Selçuklu ve Gaznelileri de içine alacak şekilde İslam devletleri tarihidir. Umûmî İslam devletleri şeklinde kaleme alınan eserdeki olaylar, Timurlular itibarıyla daha mufassal olarak verilmiştir. Hacimli olan bu eserin yarıdan fazlası Maveraünnehr tarihinden, bilhassa hanlıklar arasındaki mücadeleden bahseder. Eser, Buhara Emîri Nasrullah Han'ın Hokand Hanlığı ile mücadelesiyle son bulur. Farsça telif olan bu eser, İngilizce ve Japonca birer girişle Tokyo'da Farsça olarak neşredilmiştir. Bkz.: Muhammed Hakîm Khan, *Muntakhab Al-Tawarikh*, (Edited by: Yayoi Kawahara & Koichi Haneda), ILCIAA, Tokyo 2009.

1. Müntahabü't-Tevârîh'in Müellifi ve Hayatı

Kataloglarda ve eserin bulunduğu kütüphanede müellifin adı zikredilmemiştir. Eser üzerine yaptığımız çalışmalar neticesinde, bunun Zahîrüddîn Mar'aşî tarafından kaleme alındığı tespit edilmiştir. Başı ve sonundaki birkaç varanın eksikliği sebebiyle müellif adının tespiti, ancak eserin tamamının incelenmesi neticesinde ortaya çıkarılmıştır. “*Üç yıllık sefer azmiyle İran savbına teveccüh buyurmaları hakkında söylev*” başlığı altında müellif şu ifadeleri kullanmıştır: “...*Emîr Timûr saadetle Firûz-kûh'a ulaştıklarında, bu nüshanın müntahibi olan kâtib-i hakîr Zâhîr'in cedd-i merhûmu seyyid Kemâleddîn-i Sârî kendi oğlu seyyid Gıyâseddîn'i bir miktar orduyla dergâh-ı âlem-penâha gönderdi...*”¹⁵. Eser içerisinde bulunan bir diğer kayıt, müellifin ceddî olarak zikrettiği Kemâleddîn'in kimliğini vuzûha kavuşturmaktadır. Bu kayda göre Emîr Timur 787/1385-86'da Sultaniye'de gerçekleştirdiği harekâtı müteâkip, Rüstemdâr bölgesine gelmiş, buraların da zaptının ardından Mâzenderân'a yönelmiştir. “...*tashîr azmiyle Mâzenderân'a yönelindikleri esnâda, her ikisi kardeş olan Sârî ve Âmul hâkimleri seyyid Kemâleddîn ve seyyid Raziyüddîn merhûmlar, kendi nökerlerini hediye ve peşkeşlerle göndermek sûretiyle arz-ı ubûdiyet eylediler. Emîr-i Sâhib-kırân nâmına sikke kestirdiler ve hutbe okuttular. Bunlar Esterâbâd hâkimi Lokman Pâdişâh'a bağlandılar...*”¹⁶. Bu kayıtlar müellifin, XIV-XVI. asırlar arasında İran'ın Mâzenderân bölgesinde hüküm süren mahallî hükümetlerden Mar'aşîler'e mensup olduğunu göstermektedir.

Maraş'tan Mâzenderân'a geldikleri için Mar'aşîler denilen hanedanın soyu Hz. Ali'ye dayandırılmaktadır¹⁷. Zâhîr'in büyük ceddî Kıvâmüddîn, 741-43/1340-42 yıllarında Horasan'a giderek burada bulunan Serbedârîlerin düşüncelerinden etkilenmiştir. Bir müddet sonra Mâzenderân'da şia görüşünü tebliğe başlayınca, bölgenin hâkimi Kiyâ Efrâsiyâb ile çatışması kaçınılmaz olmuştur. 750/1349'da bağımsız bir yönetim kurma maksadıyla başlatmış olduğu isyanını, 760/1359'da tesis ettiği hanedanla neticelendirmiştir¹⁸. Kıvâmüddîn'in daha çok dinî cephesiyle ilgilendiği Mar'aşîler Hanedanının askeri harekâtını oğlu Kemâleddîn yönetmiştir. Bölgenin yerel hükümetlerinden Celâlîler ile Rüstemdârları hezimete uğratan Kemâleddîn ve kardeşi Fahreddîn, kısa sürede Mazenderân bölgesini hâkimiyetleri altına almışlardır¹⁹. 781/1379'da Emîr Velî idaresindeki Esterâbâd alındıysa da, Timûr tehlike-

¹⁵ Zahîrüddîn b. Nasîreddîn b. Kemâleddîn b. Seyyid Kıvâmeddîn-i Mar'aşî, *Müntahabü't-tevârîh*, Tahran, Kitabhâne-i Meclis-i Şurâ, nr. 35919, vr. 86b. Bundan sonra; müellif adı “Zahîrüddîn Mar'aşî” şeklinde belirtilecektir.

¹⁶ Zahîrüddîn Mar'aşî, *a.g.e.*, vr. 85b.

¹⁷ Zahîrüddîn Mar'aşî, *Târih-i Taberistan, Rüyân û Mâzenderân*, (neşr.: M. Hüseyin Tesbihî), Müessesesi-Matbuâtî-yi Şark yay., Tahran 1361, s. 166.

¹⁸ Tahsin Yazıcı, “Mar'aşî, Zahîrüddîn”, *DİA*, c. XXVIII., s. 36-37; Osman Gazi Özgüdenli, “Mar'aşîler”, *DİA*, c. XXVIII., s. 37-38.

¹⁹ Hândîr, *Habîbü's-siyer*, (Hazırlayan: Debîr Siyâkî), Hayyam yay., Tahran 1380, C. III, s. 342.

sinin belirmeye başlaması ve Esterâbâd'ın muhtemelen Timûr'un İran'a yapacağı seferleri esnasında güzergâhı üzerinde bulunması sebebiyle Mar'aşiler tarafından sulhen Emir Velî'ye geri iade edilmiştir. Timur'un üstün askerî gücü karşısında tutunamayacağını anlayan Kemâleddîn, oğlu Gıyaseddîn'i bir miktar hediye ve peşkeşlerle Timur'a gönderdiyse de, Timûr tarafından kabul edilmemiş, Kemâleddîn'in bizzat itaatini arzetmesi istenmiştir. Timûr'un Mâzenderân bölgesine yürümesindeki âmillerden birinin, Kıvamüddîn'in Mar'aşiler hânedânını tesis ederken öldürdüğü Efrasiyâb'ın oğlu İskender Şeyhî'nin telkinleriyle gerçekleştiği anlaşılmaktadır²⁰. Timûr'un Âmul ve Sârî'ye ulaşmasıyla buralarda hüküm sürmekte olan Kemâleddîn ve Raziüddîn kardeşler, Mâhâneser kalesine sığınmışlardır. 794/1392'de yapılan savaşta kale Timur tarafından alınmış, sâdâttan olması hasebiyle bölge hâkimleri aileleriyle birlikte Maveraünnehre sürülmüşlerdir²¹. Timûr'un vefatını müteakip, Mar'aşî hanedânının bazı efradı tekrar Mâzenderân'a gelmiş olsalar bile, devam ettirdikleri silsile asla eski gücüne ulaşamamıştır²².

Timur'un ölümünün ardından, Şahruh'un müsaadesiyle Mâzenderân'a dönen müellifin babası Nasîrüddîn, Sârî'de kardeşi Seyyid Ali'nin emrinde bulundu. Hânedân üyeleri arasındaki çekişmeler neticesinde Mar'aşilerin gücü günden güne zayıflayarak, bölgedeki diğer hükümetlerin nüfuzu altına girmişlerdir. Nasîrüddîn 836/1432-33'te ölünce, onun mücadelesini oğlu Zahîrüddîn devam ettirmiştir. Nihayet Kiyâyilere mensup Gilân hükümdarı Karkiyâ Sultan Muhammed'in hizmetine giren Zahîr, onun tarafından Siyakele-rûd bölgesinin zapt ve idâresi ile görevlendirilmiştir. 872/1467-68'de Kazvîn'in fethi ve Erdebîl yakınlarındaki bazı aşiretlerin isyanını bastırmak üzere ordu kumandanı olarak görevlendirilen Zahîr, 877/1472-73'te Karkiyâ Ali Mirzâ'nın emriyle Gürciyân bölgesinin başkumandanlığına getirilmiştir²³.

815/1412-13 yılında Âmul'da doğan Zahîr-i Mar'aşî'nin vefatı tarihi ihtilaflıdır. Onun bir diğer telifi olan *Târih-i Taberistân, Rûyân u Mâzenderân* adlı eserin neşrine

---

Mar'aşî ayaklanması ve faaliyetleri ile ilgili detay için bkz.: Yakub Ajend, *Kiyân-ı Mar'aşiyân*, Emîr Kebîr yay., Tahran 1365, s. 55-96.

²⁰ Mîrhand, *Ravzatü's-safâ*, (Tashih: Cemşid Keyânfer), Esâtür yay., Tahran 1380, C. IX, s. 4784.; Hândmîr, *a.g.e.*, s. C. III, s. 344.

²¹ Şerefeddin Ali Yezdî, *Ẓafernâme*, s. 692. Ayrıca bkz.: Şerefüddin Ali Yezdî, *Emîr Timur (Ẓafernâme)*, çeviren.: Ahsen Batur, Selenge yay., İst. 2013, s. 149-150.

²² Şehrâd Sâsânpûr, "Güzerî ber Hükümet-i Mahallî-yi Sâdât-ı Mar'aşî-yi Mâzenderân", *Kitâb-ı Mâh-ı Târih ve Coğrafya*, say: 46-47, Mordâd-Şchrîver 1380, Tahran, s. 43.

²³ Mar'aşilerin sürgünden döndükten sonrası, özellikle Zahîrüddîn'in faaliyetleri hakkında tafsilât için bkz.: Mustafa Majd, *Mar'aşiyân der-Târih-i İran*, Neşr-i Resâniş yay., Tahran 1380, s. 129-160. ayrıca; Zahîrüddîn Mar'aşî, *Târih-i Gilân ve Deylemistân*, (tashih: Menûcihr-i Sütüde), İtilâ'ât yay., Tahran 1364, s. 22-56.

bir giriş yazan Mar'âşî-yi Necefî, 892/1486-87 yılında vefat ettiğini belirtir. Ancak Zahîr'in bir başka telifi olan *Tarih-i Gîlân u Deylemistân* adlı eserinde, h. 893 yılı olaylarının anlatıldığı başlık altında “*müellif-i hakîr 27 zi'lka'de çarşamba günü Eşşçîn'den Gürciyân'a yöneldim...*”²⁴ Demektedir. Adı geçen eserde müellifin bizzat kendisiyle ilgili verdiği kaydı böyleyken, aynı eserin son kayıtlarına bakıldığında, Zahîr'in aktardığı en son olayın tarihi 18 Rebi'ül-âhir sene 894 olarak verilmiştir²⁵. Şu halde Zahîrüddîn-i Mar'âşî 21 Mart 1489'dan sonra vefat etmiş olmalıdır.

2. Eserleri

Zahîrüddîn Mar'âşî'ye nisbet edilen *Tarih-i Cürcân u Rey* adlı eserin her hangi bir nüshasına ulaşılamamıştır. Keza, onun diğer eserlerinde yer alan bazı şiirlerinden hareketle *Divân-ı Şiir*'inin de olduğu söylenmektedir. Günümüze ulaşan eserlerine gelince;

1- *Tarih-i Taberistân ve Rûyân u Mâzenderân*; umumî İslam tarihi tarzında coğrafi bir bölgenin tarihidir. Eseri iki ana bölüme ayırmak mümkündür; birinci bölümde Zahîr, kendisinden önce aynı tarz ve üslup üzere eserlerini telif eden Evliyaullah Âmulî ve Ali b. Cemâleddîn-i Rûyânî'nin eserlerinden istifade etmiştir. Zahîr'in bu eseri, İbn-i İsfendiyâr'ın *Tarih-i Taberistân*'ına benzemektedir. Bunun sebebi ise, Âmulî'nin isim zikretmeden İbn-i İsfendiyâr'ın eserini kullanmış olmasından kaynaklanmaktadır. Eserin önemli kısmı ise, bizzat Zahîr'in görüp işittiklerine dayanarak kaleme aldığı bölümlerdir. 881/1476-77'de Kârkîyâ Ali adına telif edilen eser, ilk defa Bernhard Dorn tarafından 1850'de st. Petersbourg'da neşredilmiştir. Akabinde Tahran'da Abbas Şayan, M. Hüseyin Tesbîhî, Menûçîhr-i Sütüde ve Yakûb Ajend tarafından muhtelif tarihlerde neşri gerçekleştirilmiştir. Tesbîhî neşrine bir giriş yazan Mar'âşî-yi Necefî, eserin telifine 881'de başlanıp 892'de tamamlandığını belirtir²⁶. Oysa eserin sonundaki şiirde “*sene sekiz yüz bir ve seksen—Cuma günü tamam oldu esnâd*” beyti ve biraz yukarısında bulunan “*bu fakîr'in sinni altmış altıya ulaşmıştı*”²⁷ ibareleri, eserin 881/1476-77'de tamamlandığına delâlet eder.

2- *Târih-i Gîlân ve Deylemistân*; Gîlân ve Deylem bölgesinde hüküm süren Kiyâyîler hanedanından bahseden en eski mahallî tarihlerden biridir²⁸. Müellifin belirttiğine göre Karkiyâ II. Muhammed, bölgenin eski zamanlardan 881/1476-77 yılına kadar zuhûr eden olaylarının derlenmesini istemiştir. Daha önceleri Zahîrüddîn'in

²⁴ Belirtilen tarih çarşambaya değil, pazar gününe tekabül etmekte olup, 2 kasım 1488'dir. Z. Mar'âşî, *Tarih-i Gîlân ve Deylemistân*, s. 468.

²⁵ Z. Mar'âşî, *Tarih-i Gîlân ve Deylemistân*, s. 477.

²⁶ Zahîrüddîn Mar'âşî, *Târih-i Taberistân ve Rûyân u Mâzenderân*, (neşr: M. Hüseyin Tesbîhî), s. 43.

²⁷ Z. Mar'âşî, *Târih-i Taberistân...*, s. 336.

²⁸ Tahsin Yazıcı, a.g.m., s. 37.

babası, Nasîrüddîn'in de bu işle uğraştığı anlaşılmaktadır. Zahirüddîn bu derlemeleri kitap haline getirme işine, bazı konuları da ilave etmek suretiyle 880/1475-76 yılında başlamıştır²⁹. Mukaddimesinde, altı bâb üzere tertip edileceği belirtilmişse de, 881-894 yılları olayları da eserin sonuna yedinci bâb olarak ilave edilmiştir. Eserin bu son bâbı, bizzat yazarın şahit oldukları olaylar olup, bu durum yazar tarafından “*duyduklarımın değil, gördüklerimden yazdım*” şeklinde ifade edilmiştir³⁰. Eser 1330 şemsi yılında İngiltere'nin Reşt başkonsolosu Hyacinth Louis Rabino tarafından adı geçen şehirde yayınlanmıştır. Bu kitap Menûçîhr-i Sütûde tarafından eleştirel bir yaklaşımla tashih ve şemsi 1347'de Tahran'da neşredilmiştir.

3- *Müntahabü't-tevârih-i Zâhîr-i Mar'âşî*; Bu çalışmayla ilk defa tanıtılacak olan eserdir. Kaynaklarda Zahirüddîn Mar'âşî'nin bu ad ve muhteva ile bir eser kaleme aldığına dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Onun diğer eserleriyle ilgili bilgiler, yukarıda kısaca değindiklerimizle sınırlıdır. Bu eser, bulunduğu kütüphanede yanlış isimlendirme neticesinde meçhul kalmış olmalıdır.

3. Eserin Fiziksel Vasfı

Eserin yegâne nüshası Tahran Meclis Kütüphanesi'nde 35919 numarayla kayıtlıdır. Eser, G. Hüseyin Sürûd'un ihdâ ettiği kitaplar arasında 124 husûsî numaraya sahip olup, üzerindeki kayıt numarası ise 212307'dir. Her ne kadar kütüphane kayıtlarında bu eser *Timûrnâme* ve *Târîh-i Sâhib-krân* adlarıyla yer almaktaysa da, her iki isim yanlış olmalıdır. Zira içeriğinin tamamını incelememize rağmen bu yönde bir bilgiye rastlayamadık. Yazarın hayatı kısmında da değindiğimiz gibi müellif, eserin muhtelif yerlerinde kendisinden *müntahib*, eserden ise *müntahab* şeklinde söz etmektedir. Bu kabil eserlerin yazarına nispetle anılması sebebiyle, *Müntahabü't-tevârih-i Zâhîr-i Mar'âşî* şeklinde isimlendirme uygun görünmektedir.

Sâde, vişne renkli deri bir cilt içerisinde bulunan eserin dış boyutu 27x16 cm., iç boyutu ise 22x10 cm.dir. Her biri 17 satırı havi 358 varaktan oluşur. Varaklar tezhipsiz olup, metin içerisinde yer alan ayetler ve başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Ayrıca, metin içerisindeki bütün özel isimlerin üstü kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Nasta'lik hattıyla kaleme alınan nüshanın okunaklı olmasına rağmen, özellikle özel isimlerin noktalamasına riayet edilmediği görülmektedir. Fazla olmamakla birlikte, bazı sayfa kenarlarında çıkmalar ve düzeltmeler de bulunur. Eserin başlangıç ve son varakları tamir görmüştür. 5 varak baştan, 5 de sondan boş bırakılmıştır. Boş varaklar da dâhil, 15. varağa kadar kenarları tahrip olması sebebiyle başka kâğıtlara yapıştırılarak tamir görmüştür. Bu sebeple, bu varakların birkaçının en alt satırları

²⁹ Z. Mar'âşî, *Tarih-i Gîlân ve Deylemistân*, (Sütûde-1347 baskısı)s. 8-9.

³⁰ Z. Mar'âşî, *Tarih-i Gîlân...*, s. 113-187.

görünmemektedir³¹. Eserin varakları Arapça rakamlarla numaralandırılmıştır. Fakat bu numaralar, varakların dış kenarına çok yakın bir yere yazılmış olması ve bu kenar kısımların ise yıpranmadan dolayı gövdeden ayrılması sebebiyle 47. varğa kadar görünmemektedir. Varak numaralarının yazar veya müstensihe ait olma ihtimali yoktur. Ancak, eserin tam ve eksiksiz olduğu bir dönemde ilâve edilmiş olması muhtemeldir. Zira eserin mevcut haliyle ilk varğı, mukaddimenin son sayfasıyla başlamaktadır. Şu halde, başlangıçtaki eksiklik mukaddimeye ait olup, 5-6 varğı geçmemesi icap etmekte ki, söz konusu varak numaraları da bu durumu teyit etmektedir. Bunun dışında, söz konusu numaralandırmaya göre 95. varaktan sonra 100. varakla devam etmiş ki, burada da 5 varğın kopmuş olma ihtimali vardır. Aynı durum, 190 ilâ 200. varaklar arası için de geçerlidir. Fakat her iki noktada da olaylar ve anlatımda bir kopukluk bulunmamaktadır.

Eserin 202a varğındaki ana metnin tamamı noktalamalarla çevrelenmiş ve kenardaki çıkmada ise “*nusfu’l-kitab-ı Cenk-nâme-i Sâhib-kırân*” ibâreleri göze çarpmaktadır³². Ana metin ile gerek yazı tarzı, gerekse mürekkep farklılıkları bu ibarenin sonradan ilave olduğunu düşündürmektedir. Ancak eserin tam ve eksiksiz olduğu bir dönemde ilâve edilmiş olma ihtimâline binaen, eserin 404 varaktan oluştuğunu da gösterir. Burada, Cenk-nâme-i Sâhib-kırân şeklinde zikredilen eser ismine, eserin ana metni içerisinde rastlanılmamıştır. Eğer bu kaydın, eserin tam olduğu zamanlar ilâve edildiğine kanaat getirilecek olunursa, 404 varaktan oluşan eserin 348 varğı günümüze ulaşmıştır denilebilir. Şu halde toplam 56 varğı eksiktir.

Mevcut haliyle eser “...*fesâhat-meâbda yoktur. Duymamış, okumamış ve hakkında bir bilgim olmayan şahıs ve şehir, nehir ve memleket adları ile ilgili imlâda bir sehv veya hatâ vâki’ olduyorsa, bu müntahabî mütâla’â ederek şeref pâyesini yüceltecek olan zekîlik erbâbî, lütf ile üzerine örtsünler. Böyle bir fûle cür’et eden bu hakîri de ayıplamasınlar.*”³³ Cümleleriyle başlamaktadır. Bundan sonra ise kırmızı mürekkeple: “*kelâmın başlangıcı: hazret-i Sâhib-kırân-ı a’zamın velâdeti ve zuhûrundan önce vukû’ bulan birkaç hâlin zikri*” şeklinde eserin ilk başlığı yer alır. Şu hâlde eserin ana metni eksik değildir ve “*kelâmın başlangıcı*” şeklinde Emir Timur’un doğumu ile başlamaktadır. Bu başlıktan önceki beyanlar ise mukaddimenin son cümleleridir. Maalesef birçok önemli bilginin derc edilmiş olması ihtimal dairesinde olan eserin mukaddimesi bulunmamaktadır. Eserin sonunda da, yaklaşık 40 varak eksiklik bulunur. Bu sebeplerle eserin hangi tarihte telife başlandığı ve ne zaman bitirildiği hakkında kesin bir tarih vermek mümkün olmamaktadır.

³¹ Tamir sebebiyle 7b ilâ 10b varaklarının son satırları bulunmamaktadır. Her satır 6 ilâ 10 kelimedenden oluşur.

³² Zahirüddin Mar’âşî, *Müntahabü’t-tevârih*, vr. 202a.

³³ Zahirüddin Mar’âşî, *Müntahabü’t-tevârih*, vr. 7a.

4. Eserin Muhtevâsı

Zahîr-i Mar'âşî'nin müntahabü't-tevârih'i, Emir Timur'un doğumundan muhtemelen³⁴ vefatına kadarki faaliyetlerini tasvir eden bir tarih eseridir. Bir mukaddime ve birçok başlığı ihtiva eden bu eserin oluşumunda Şerefeddin Ali Yezdî'nin Zafernâme adlı eserinin izlerini görmek mümkündür. Zahîr, eserini telif ederken bab, fasıl veya cüzlere ayırmamış; "...hakkında söylev" , "...zikri" veya "...destânının telimmesi" şeklinde başlıklar vermiştir. Eserin mukaddimesi günümüze ulaşmamış olmasına rağmen, yinede mukaddimedeki zikredilen bazı konuları eser içerisinde bulmak mümkündür. Mesela bir yerde, Şahrüh'un oğlu İbrahim Sultan'ın doğumuyla ilgili bilgilerden kısaca bahsedilir. Akabinde ise: "*Hazret-i Mevlânâ³⁵ bu husûsta her bakımdan geniş ve mufassal malumât vermiştir. Ayrıca, gönülleri cezbedecek nazm ve nesir ortaya koymuştur. Eğer buna girişecek olursam, kitâbın mukaddimesinde zikrettiğim gibi maksadından geri kalmış olurum.*"³⁶ İfadesini kullanır. Burada açıkça eserin mukaddimesinde, bu eserin muhtasar ve müntahab şeklinde kaleme alındığını beyân etmektedir. Yine "*emîrzâde-i mu'azzam Şahrüh Bahâdur'un Semerkand'ın zabtı için gönderilmesi hakkında söylev*" başlığı altında Emir Timur'un oğlu Şahrüh'a verdiği nasihatlerden bahsedilmektedir. Burada "*fesâhat-şî'âr olan mevlevînin³⁷ inşâlarından ma'kul ve meşrû' olan iki-üç beyti yazıldı*"ğın³⁸ belirtmiş ve Şerefeddin'in Zafernâme'sinde aynı başlık altında yer alan on sekiz beyitten beşini örnek olarak vermiştir. Akabinde ise "*...ihisâr yoluna gidildi ve tatvilden ihtirâz edildi*"ğini zikretmiştir³⁹. Şu halde Zahîr eserin mukaddimesinde muhtemelen, Yezdî'nin Zafernâme'sini örnek aldığı, bunu yaparken Zafernâme'nin itnâp sayılabilecek, tarih anlatımının dışında kalmış olan edebî metinlerini, şiir ve ebyâtını, bazı âyet-i kerîmeler ve hadîslerin aktarımından ferâğat ettiğini zikretmiş olmalıdır. Bununla birlikte eser içerisinde bol miktarda beyit, âyet ve hadîslere de yer verilmiştir.

Eser, Emir Timur'un doğumu ve bu sırada mâverâünnehirde zuhûr eden olayların anlatımıyla başlar. Eserin mukaddimesi hariç, ana metninin başlangıcında bir eksikliği bulunmamaktadır. Zira ilk başlık "*âğâz-ı kelâm*" sözüyle başlamaktadır. Eserde toplam 216 başlık bulunmaktadır. 4 başlık yeri de boş olarak bırakılmıştır⁴⁰.

³⁴ Eser, Beylakân şehrinin yeniden imân ve buraya bir su kanalının çekilmesiyle bitmektedir. Hatimesinin veya ferâğ kaydının bulunmaması, eserin sondan eksik olduğunu gösterir.

³⁵ Eserin birçok yerinde Zafernâme yazarı Şerefeddin Ali Yezdî'den bu şekilde bahsedilmektedir.

³⁶ Zahirüddin Mar'âşî, *Müntahabü't-tevârih*, vr. 163b.

³⁷ Şerefeddin Ali Yezdî olmalıdır.

³⁸ Zahirüddin Mar'âşî, *Müntahabü't-tevârih*, vr. 164b.

³⁹ Zahir, Şerefeddin'in 18 beytinden 2, 5, 6, 7 ve 8. beyitlerini vermiştir. Bkz.: Şerefeddin Ali Yezdî, *Zafernâme*, C. I., s. 793.

⁴⁰ Eserdeki başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Boş bırakılan başlıklar sırasıyla 29b, 32a, 32b ve 34a varaklarındadır.

Eserin son başlığı “*Beylakân şehrinin imârî, hisâr inşâsı ve hendek kazılması hakkında söylev*” şeklindedir⁴¹. Timur’un doğumuyla başlayan eserin, onun ölümü ve hatta defniyle son bulmuş olması muhtemeldir. Eserin hacmi hakkında kıyâsî bir örnek vermek gerekirse, Nizâmeddîn Şâmî’nin *Zafernâme*’sinden daha geniş ve olaylar daha teferruatlı; Ali Yezdî’nin *Zafernâme*’sinin bazı ebyât ve edebî kısımlarının atılmış hâli gibidir. Konuyla ilgili, ileride daha detaylı bilgiler verilecektir.

5. Telif Tarihi

Yukarıda belirtildiği gibi *Zahîr*, *Târîh-i Gilân* ve *Deylemistân* adlı eserinin yazımına 880/1475-76 yılında başlamış, eserde zikredilen son hadisenin tarihine göre, Mart 1489’dan sonra tamamlamıştır. Bir diğer eseri olan *Târîh-i Taberistân...’ı* ise 881/1476-77’de telif etmiştir.

Zahîr, diğer eserlerinin telif tarihini mukaddime veya ferâğ kaydında vermektedir. *Müntahabü’t-tevârih*’in mukaddime ve ferâğ kaydının yer aldığı varaklarının kaybolması sebebiyle, eserin telife başlama veya bitiş zamanıyla ilgili kesin bir tarih vermek mümkün olmamaktadır. Ancak eser içerisinde yer alan bazı bilgiler bu konuda açıklayıcı olmaktadır. “*Semerkind Cami’i’nin inşâsı hakkında söylev*” başlığı altında, Emir Timur’un Hindistan seferi sırasında bir cami inşa edeceği yönünde adakta bulunmasından ve sefer dönüşü bu adağını yerine getirdiğinden bahsedilir. Cami temelini atıldığı tarihi de 4 Ramazan 801/ 10 Mayıs 1399 olarak vermiştir. İnşaatın safhalarından, inşaatta kullanılan malzemelere kadar tafsîlâtla anlatan *Zahîr*, “*cami’ temelini atıldığı o günden, bu satırların seçilerek yazıldığı tarih olan 22 Ramazan 879 (30 Ocak 1475) Salı gününe kadar, 78 yıl 18 kamerî günü geçmiştir.*” Kaydını ilâve eder⁴². Bu bilginin geçtiği yer ise, 404 varaktan oluştuğuna ihtimâl verdiğimiz eserin 241. varığında bulunmaktadır. Şu halde *Zahîr*, 30 Ocak 1475’te eserinin yarından fazlasını tamamlamış durumdaydı. *Târîh-i Gilân* ve *Deylemistân* adlı eserin telifine 880/1475-76 yılında başladığına ve *Târîh-i Taberistân...’ı* ise 881/1476-77’de tamamladığına göre, *Müntahabü’t-tevârih*’ini miladî 1475’te tamamlamış olması icap eder. Bu durumda *Zahîr*’in ilk eseri olma özelliğini de taşır.

6. Zahîr-i Mar’âşî’nin Tarihçiliği ve Üslûbu

Zahîr’in, *Târîh-i Taberistân* ve *Rûyân* ve *Mâzenderân* ve bir diğeri *Târîh-i Gilân* ve *Deylemistân* adlı eserleri Hazar denizinin güney sahillerini kapsayan coğrafyanın tarihi ile ilgilidir. Daha önceleri kaleme alınan eserleri taklit, bazı ibare ve bilgiler ilâve etmek suretiyle yeni ve müstakil eserler ortaya koyma yöntemi, İran’ın

⁴¹ Zahirüddin Mar’âşî, *Müntahabü’t-tevârih*, vr. 353a.

⁴² Bkz.: Zahirüddin Mar’âşî, *Müntahabü’t-tevârih*, vr. 241b. Belirtilen tarih salı değil, pazartesi gününe tekâbülmektedir.

geleneksel umûmî tarih yazıcılığında önemli bir yere sahiptir⁴³. Müellif, Târîh-i Taberistân...’ında bu yöntemi kullanmıştır. Kendisi de bu durumu “*her ne ki Mevlânâ-yi Âmulî’nin nüshâsından alındı, adı geçen kendisine marbût olan margûb ibârelerin aynısıdır.*”⁴⁴ İfadeleriyle doğrulamaktadır. Önceki eserleri aynıyla kopyalama yöntemi, Âmulî tarafından da istifade edilmiştir. O, Târîh-i Rûyân adlı eserinin büyük bir kısmını, İbn-i İsfendiyâr’ın Târîh-i Taberistân’ını kaynak zikretmeden kullanarak ortaya koymuştur⁴⁵. Zahîr’in Târîh-i Taberistân...’ı ile İbn-i İsfendiyâr’ın eseri arasındaki benzerlik de, Âmulî’nin söz konusu yöntemle ortaya koyduğu eseri vasıtasıyla olmalıdır. Bu yöntemin önce yazılmış olan eserin kaybolması durumunda, kopyalanmış eserler vasıtasıyla günümüze ulaşmasına imkân sağladığı aşîkârdır. Bu arada, bu çeşit eserlerin tamamıyla önceki eserlerin kopyası olmadığı, musannif veya müntahibi tarafından bazı bâb veya fasılların ilâve edildiğini de hemen belirtelim. Ayrıca, kopya edilen bölümlere de yer yer müdahale ettikleri, yeri geldikçe kendi müşahede ve görüşlerini de ekledikleri bir gerçektir.

Müntahabü’t-tevârih’in yukarıda bahsi geçen yöntemle kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Zahîr’in bu defa kullandığı, daha doğrusu *intihâb* ettiği tarihî olayların kaynaklarından biri, Şerefeddîn Ali Yezdî’nin Zafernâme’sidir. Zahîr, kullandığı eserlerin adını—birkaç istisna dışında—zikretmez; eserinin muhtelif yerlerinde kaynak olarak müellif ve şahıs adlarını belirtir. Sözlü kaynaklarının dışında sıklıkla “mevlevî-yi fasâhat-şî’ârî”⁴⁶, “fasâhat ma’âbî”⁴⁷, “hazret-i mevlânâ”⁴⁸, “hazret-i melevî-yi kemâlât-penâhî Şereffî”⁴⁹, “mevlevî-ma’âbî”⁵⁰, “mevlânâ Şerefeddîn”⁵¹, “hazret-i ‘alâu’z-zamân”⁵², “mevlevî-ma’âbî-yi belâgat-şî’ârî Şereffî”⁵³ şeklinde Şerefeddîn Ali Yezdî ve eseri Zafernâme’yi kaynak gösterir. Burada zikredilenlerle, kat’î surette Ş. Ali Yezdî’nin kastedildiğini anlamak mümkündür. Mesela Zahîr’in “*bu iki beyt, fasâhat-ma’âbin inşâ-yı hassasındandır*”⁵⁴ dediği Farsça beyitleri, aynıyla Yezdî’nin eserinde bulmak mümkündür. Keza, Timur’un Bağdat kuşatması ve hücumundan bah-

⁴³ Ya’kûb Âjend, *Mukaddime-i Târîh-nigârî der-İrân*, (Mecmû’a-i Makâlât), Gostere yay., Tahran 1360, s. 8.

⁴⁴ Zahrüddîn Mar’âşî, *Târîh-i Taberistân ...*, (neşr.: M. Hüseyin Tesbihî), s. 100.

⁴⁵ Muhammed b. Hasan Evliyâullâh-ı Âmulî, *Târîh-i Rûyân*, (tashih: Menüçehr-i Sütüde), Bonyâd-ı Farhang yay., Tahran 1348, s. 18-19.

⁴⁶ Zahrüddîn Mar’âşî, *Müntahabü’t-tevârih*, vr. 35b, 145b, 164b.

⁴⁷ Z. Mar’âşî, *a.g.y.*, vr. 123b, 127a, 128a, 162a, 202a, 222b, 249a, 261b, 271b, 325b.

⁴⁸ Z. Mar’âşî, *a.g.y.*, vr. 163b.

⁴⁹ Z. Mar’âşî, *a.g.y.*, vr. 233a.

⁵⁰ Z. Mar’âşî, *a.g.y.*, vr. 262a, 263a, 272a, 324a, 325a.

⁵¹ Z. Mar’âşî, *a.g.y.*, vr. 262b.

⁵² Z. Mar’âşî, *a.g.y.*, vr. 284b.

⁵³ Z. Mar’âşî, *a.g.y.*, vr. 315a.

⁵⁴ Z. Mar’âşî, *a.g.y.*, vr. 123b. Aynı beyitler için bkz. Şerefeddîn Ali Yezdî, *Zafernâme*, C. I, s. 676.

sederken, Ahmed Celâyir'in Bağdat'ı terki hakkındaki beyitleri ile ilgili “ *Basra'ya doğru kaçtı ve kendi içinde bulunduğu meşhur duruma uygun olarak, kendi tab'ı şerîfiyle sülûk buyurmuşlar ve mevlevî-yi fasâhat-şî'ârî kendi telîfinde bu ebyâtı yazmamışlardır*” bilgilerini verir⁵⁵. Zahîr'in belirttiği gibi Ahmed Celâyir'e nisbet edilen bu beyitler, Zafernâme'de bulunmamaktadır. Yine, Zahîr'in dercettiği ve akâbinde “*gâlibâ bu beyt de fasâhat-ma'âbin parlak tabî'atlı zihninden türeyen münşe'atlarındandır*”⁵⁶ şeklinde fikir beyân ettiği beyti de Yezdî'nin eserinde görmekteyiz. Bir diğer kayıttta ise şüphe bırakmayacak şekilde Zafernâme yazarı “*Mevlânâ Şerefeddîn*” şeklinde belirtildiği gibi, zikredilen olay ve beytin de Zafernâme'de bulunduğu görülmektedir:

“biçâre Mevlânâ Şerefeddîn, hem Hazret-i Kayser'in (Yıldırım Bayezid) on iki bin sekbâna sâhip olduğunu yazar, hem de onu

Eğer çakal erkek aslanla dövüşürse kendi bahtının başını eğmiş olur.

şeklinde yazdığı beytiyle, oturmuş bir yaratığa benzetir ve güyâ (bunları yazmakla) ma'zûr imiş. Fakat araya dercettiği hekîm Firdevsî'nin beyti gâyet iyi olup, keşke hazret-i sâhib-krânî ta'zîmde ve kayser-i Rûm'u tahkîrde sadece bu beyitle yetinseydi. O beyt şudur:

El üstünde el yaratan o Allah her elin üstünde bir el yaratmış.

böylesine büyük zâtlar (Timur ve Bayezid) arasında bundan daha fazlasını yazıp söylemek kimsenin haddine değildir”⁵⁷.

Zahîr'in burada beyan ettiği olaylar, özellikle gösterdiği beyitler Şerefeddîn Ali Yezdî'nin eserinde bulunmaktadır⁵⁸. Yalnız burada gösterilen bir iki beytin, Zâfer-nâme'de bulunan birçok beytin arasından seçildiği görülür.

Zahîr-i Mar'aşî'nin tarihçiliği ve üslûbunu daha iyi tebarüz ettirebilmek için Müntahabü't-tevârih'in ana kaynaklarından olan Zafernâme ile arasındaki benzerlik veya farklılığı ortaya koymak faydalı olacaktır. Bunun için, her iki eserde bulunan ve aynı konudan bahseden bir başlığı ve bu başlık altındaki kayıtları mukayese ederek bir sonuca varmak mümkündür. Ali Yezdî, eserinin her başlığının ilk kısımlarında okuyucuyu konuya hazırlar nitelikte, daha çok dinî ve edebî yönüyle kabarık olan bir giriş verir. Örneğin, Emir Timur'un Sivas üzerine seferinin sebeplerinden bahsedilen başlık altında, önce birkaç âyet-i kerîme ile desteklenmiş, cenâb-ı Allah'ın her vâkı'anın zuhûrunda muhakkak bir sebep yarattığından bahsedilir. Aka-

⁵⁵ Z. Mar'aşî, *Müntahabü't-tevârih*, vr. 145b. Zikredilen Farsça iki beytin manası şudur:

*Benim Timur Begle bir savaşım yok onun sulhuna da niyetim yok
Bağdad'a gelirse Basra'ya giderim sanma cihân efendisine dünyada yer yok.*

⁵⁶ Z. Mar'aşî, *Müntahabü't-tevârih*, vr. 202a. Yezdî'de: *Zafernâme*, C. I, s. 899.

⁵⁷ Z. Mar'aşî, *Müntahabü't-tevârih*, vr. 262b-263a.

⁵⁸ Şerefeddîn Ali Yezdî, *Zafernâme*, C. II, s. 1028-1031.

binde, insan vücudunun sağlıklı bir şekilde varlığını sürdürebilmesi için bir nefse ve sağlıklı bir akla ihtiyaç duyduğunu zikrederek, insan topluluklarını bir vücûdun farklı uzuvlarına benzetir ve bu toplumun varlığını idâme ettirebilmesi için de muktedir bir hükümdarın elzemiyetine değinir. Bir memleketin hükümdarını, vücuttaki nefse, yani ruha benzeten Şerefeddîn, ruhun tedbiri ve onun emri altında çalışan uzuvların fiilleri i'tidâl üzere devam ederse, vücud da varlığını sağlıklı bir şekilde sürdüreceğinden; eğer aksi olursa bedeninin sağlık ve afiyetten yoksun olarak akıbeti fesad ve zevalle neticeleneceğinden bahseder. Bu durumu hükümdar ve re'âyâ için de tatbik eden Yezdî: “*eğer bir memleketin hükümdarı ve bir vilâyetin vâlisî 'adâlet ve dürüstlük yolundan sapar, isyân ve gurûr şeytânının vesveselerine aldanarak bağılık ve zulüm yoluna girerse, elbette ki devletin yıldızı sönmeye başlar. Memleket ahâlisinin hâli ihtilâl bulur ve hükümdârın doğru olmayan fiillerinin şomluğundan dolayı ülkesi rezîllik ve belâ sellerinin döküldüğü deniz hâline gelir.*”⁵⁹ ifadelerini kullanır. Bu teşbîhin Rûm kayseri (Y. Bayezid) ile Mısır ve Şâm sultanı için geçerli olduğunu belirten Yezdî, o devirde bu iki sultandan beğenilmeyecek ve Emir Timur'un gazabını mucip olacak şekilde fiil ve hareket zuhûr ettiğine temas eder. Timur'un uzun süredir seferde olduğunu, askerlerinin de kendi memleketlerinden çok uzakta bulunmasına rağmen, Sivas seferi neticesinde iki büyük memleketi egemenliği altına aldığını belirtir.

Zafernâme'den aktardığımız bu bilgilerin içerisinde birkaç beyit, âyet ve hadis varsa da biz bunları aktarmadık. Zafernâme'nin ilgili başlığı altından buraya aktardığımız bilgiler, Zahîr'in eserinde yer almaz. Ancak, Zafernâme'nin bundan sonraki kayıtlarının büyük ölçüde Zahîr tarafından istifade ve nakledildiği görülmektedir. Zafernâme'nin devam eden kaydı şöyledir:

“Bu makâlin şerhi ve bu icmâlin tafsîli şudur ki, o devirde Rûm kayseri olan Yıldırım Bâyezîd, şevketinin çokluğu ve memleketinin genişliği ile sâbık kayserlere göre imtiyâzlı idi. Babalarının tasallut ve istilâ ellerinin uzanamadığı Rûm'un Aydın, Menteşâ, Germiyân ve Karamân gibi vilâyetlerini teshîr ve tasarrufu altına almıştı. Freng diyârından dört aylık yol mesâfeye kadar (bölgeyi) mutî' ve fermânı altına aldı. Kara Osmân'ın bir savaş neticesinde Sivâs hâkimi Kadı Burhâneddîn'i esîr ve öldürmesinden sonra (Y. Bâyezîd) ordusunu çekerek Haleb vilâyetine muttasıl olan Malatya'ya kadar olan bölgeyi Sivâs ile birlikte aldı. Uzun zamandan beri Şâm'a tâbi' olan Malatya'yı da muhasara ederek ele geçirdi. Mustafa adlı bir emîri Sivâs'a dârûğa olarak bıraktı. Malatya hükûmetini de Mustafâ'nın oğluna tafvîz etti. Kimse onun karşısına çıkmadı ve sâlim ve gânim olarak serîr-i hükûmetine geri döndü. Ordusu, teb'âsi ve eşyâsının çokluğu öyle bir derecedeydi ki, yalnız sekbanlarının sayısı on iki bine bâliğ olmuştu. Bütün bu umûrun oluşturduğu kibir ve gurûr buhârî onun dimâğına gelerek

⁵⁹ Ali Yezdî, *Zafernâme*, C. II, s. 1027.

basîretini kapattı, doğru yolu görmesine mani oldu...Fâsîd düşüncesiyle Tahirten'in nezdine elçi göndererek ona, bizim cânibimizin mutî' ve minkâdı olmalı, Erzurum ve Erzincân ile o etrâf ve cevânibin harâcını hâsıl ederek hazînemize göndermelisin şeklinde, onun ve emsalinin haddine olmayacak mesajlar verdi. Tahirten sûret-i hâli, pâye-i serîr-i a'lâda bulunanlara arz etti."⁶⁰

Zâhir, Zafernâme'nin bu kayıtlarını önce tenkit etmiş, akabinde kendi görüşünü de ilâve ederek eleştirel bir yaklaşımla eserinde aksettirmiştir:

"bu mahalde fasâhat-me'âbî (Ali Yezdî)çokça mübalağa etmiştir. Hazret-i kayseri (Yıldırım Bayezîd) zelillik ve alçaklık makâmında anmış ve (onun hakkında) maksadı aşan birçok kelime derc buyurmuştur. Her halde bu beyti okumamış ki,

Büyüklerin adını çirkinlikle zikredeni büyük saymazlar akıl erbâbı

Bu söylevden garaz şudur ki, Yıldırım Bâyezîd-i Rûmî aleyhi'r-rahmeti ve'l-gufran gâzi pâdişâhlardan olup, o devirde kayser oydı. Diğer kayserlere göre birkaç hususta imtiyâz sâhibiydi. Bu takrîr de mevlevî-me'âbîye (Yezdî) aittir ki, ilk kelâmı ile—ki burada dercedilmemiştir—mütenâkızdır. Diğer kayserlerin tasallut ve istilâ ellerinin erişemediği Rûm vilâyetlerinden Aydın, Menteşâ, Germiyân ve Karamân'ı taht-ı tasarrufuna almıştı. Frenk diyârından dört aylık yolu cihâd kılıcının darbesiyle mutî' ve fermânı altına almıştı. Kara Osmân'ın, Sivâs hâkimi olan Kadı Burhâneddîn'i savaştta esir alarak öldürmesinin ardından (Bâyezîd) ordu çekerek Sivâs'ı teshîr etti. Haleb vilâyetine muttasıl olan Malatya'ya kadar olan havzayı tasarrufu altına aldı. Bir müddetten beri Şâm'a tâbî' olan Malatya'yı da muhasara ederek aldı. Emîr Mustafa nâmında bir zâtı Sivâs'a dârûğa bıraktı ve Malatya hükûmetini de Mustafa'nın oğluna tafvîz ile sâlim ve gânim olarak saltanat merkezine avdet buyurdu. Ordusu, teb'âsı ve eşyâsının çokluğu öyle bir derecedeydi ki, yalnız sekbanlarının sayısı on iki bine bâliğ olmuştu."⁶¹

Görüldüğü gibi Mar'aşî, Yezdî'nin mübalağada bulunduğunu ve amden Rûm hükümdarını kötölemeye çalıştığını zikretmiştir. Akabinde Zafernâme'nin bahse konu edilen başlığı altındaki doğrudan tarih ile alakalı kayıtları çok küçük tadillerle aktarmıştır. Devamında yine Zafernâme yazarına, muhtevasını biraz yukarıda "*bîçâre Mevlânâ Şerefeddîn*" şeklinde başlayan sözleriyle verdiğimiz eleştirisini yöneltir. Eleştiriden sonra, Zafernâme'nin Osmanlı sultanı hakkında verdiği aşağılayıcı sözlerden arındırılmış kayıtları çok az bir farkla zikredilir:

"Tahirten'in nezdine ona hitâben, bizim cânibimizin mutî' ve minkâdı olmalı, Erzurum ve o havâlinin harâcını hâsıl ederek hazîne-i 'âmireye göndermelisin şeklinde yazı gönderdi. Tahirten sûret-i hâli arz etmişti. Bu durum, sâ-

⁶⁰ Ali Yezdî, *Zafernâme*, C. II, s. 1026-1028. Beyitler çeviriye dahil edilmemiştir.

⁶¹ Z. Mar'aşî, *Müntahabü't-tevârih*, vr. 261b-262b.

hib-kırânın zamîr-i münirine ma'lûm olundu. Mazmûnunu mevlevî-me'âbi (Ali Yezdî'nin kaleme aldığı gibi değil de, o hazretin (Timur) kâmil aklına yakışacak tarzda ve muktedir hükümdârların nâmlı hüsrevlere vaat ve ümit verme şeklinde yazdıkları gibi bir nasihat-nâme kaleme alarak irsâl buyurdu..."⁶²

Zahîr-i Mar'aşî, Timur'un Osmanlı sultanına yazdığı mektupların metnini beyan etmez, muhtevasına işarette bulunmakla yetinir. O ayrıca Bayezid'e yazılan mektubun, Ali Yezdî'nin eserinde zikrettiği gibi olmadığını da açıkça belirtir. Münşeatlar ve son zamanlarda bunlar üzerine yapılan araştırma neticelerine bakıldığında, Timur'un Yıldırım Bayezid'e irsâl ettiği mektupların içeriği, Şerefeddin Ali Yezdî'nin eserinde belirttiği gibi hakaret-âmîz ve aşağılayıcı ibareler ihtiva etmediği görülmektedir.⁶³ Bu mukayeselerden Zahîr'in Müntahabü't-tevârih'ini telif ederken, Şerefeddin Ali Yezdî'nin Zafernâme'sini kaynak olarak kullandığı sonucuna varmak mümkündür. Yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi Zafernâme'nin doğrudan tarihî olaylarla ilgili kayıtlarını kullanmış, tarihle doğrudan ilgisi olmayan kısımlarından ise feragat etmiştir. Zahîr, kullandığı kaynaklardan aldığı bilgileri tenkîde tabi tutuktan sonra aktarır. Bazen ise önce bir olayı Zafernâme'de geçtiği gibi zikreder, bu olayın sonunda "*her ne kadar mübalağalı olsa da, fasâhat-maâbî böyle aktardığı için bu hakîr ma'zûrdur.*"⁶⁴ Şerhini düşerek verir. Kaynaklarında geçen çok mübalağalı, kabul noktasında akıllarda soru işaretleri oluşturacak tarzda olayları aktardıktan sonra muhakkak "العهدة على الراوى" ibâresini kullanır. Bununla, aktardığı bilgilerin hatasını ve sevabını râvîsinin boynuna yüklemektedir.

7. Müntahabü't-Tevârih'in Kaynakları

Zahîr eserinde kullandığı kaynakların isminden pek bahsetmez. Yoğun olarak Yezdî'nin Zafernâme'sini kullandığı halde eser adını vermez, yukarıda zikredildiği gibi fesahât-meâb, mevlanâ Şerefi veya mevlevî-yi fasâhat-şî'ârî şeklinde müellifin adını vermekle yetinir. "*Emîr Hüseyin ve hazret-i a'lânın yekdiğeri ile musâlahası hakkında söylev*" başlığı altında: "*eğer bir kişi manzûr-ı nazar-ı ilâhî olmuşsa, onun hayatı boyunca hâdisât-ı hasene ile karşılaşması 'acîb ve garîb karşılanmamalıdır. Hazret-i sâhib-kırânın zevketi ve azameti hakkında mevlevî-yi fasâhat-şî'ârînin*"⁶⁵ yazdıkları mümkün görünmektedir."⁶⁶ İfade-sini kullanır.

⁶² Z. Mar'aşî, *a.g.e.*, vr. 263a.

⁶³ Timur'un Osmanlı sultanına yazdığı mektup içeriklerini karşılaştırmak için bkz.: Abdülhüseyin Nevâyî, *Esnâd ve Mükâtibât-ı Târihî-yi İrân: ez-Timûr tâ Şâh İsmâil*, Bungâh-ı Tercüme ve Neşr-i Kitâb, Tahran 1356, s. 92-125; Ali Yezdî, *Zafernâme*, C. II, s. 1028-1032; Z. Mar'aşî, *Müntahabü't-tevârih*, vr. 263a.

⁶⁴ Z. Mar'aşî, *Müntahabü't-tevârih*, vr. 249a.

⁶⁵ Zahîr'in bu ve benzeri ibarelerle Şerefeddin Ali Yezdî'yi işaret ettiğini bir önceki bahiste açıklamıştık.

⁶⁶ Z. Mar'aşî, *Müntahabü't-tevârih*, vr. 35b.

Timur'un Mazenderân'a gerçekleştirdiği hücumu tasvir ederken, Mâhâneser kalesinin konumunu önce Yezdî'nin eserinden: "*Mevlevî-yi fusâhat-maabînin yazdıkları, kalenin bir tarafının denize muttasıl olduğu yönündedir.*" cümlesiyle aktarır. Akabinde ise Yezdî'nin naklini: "*gerçek olan ise o noktanın denize yakın, fakat muttasıl olmadığı ve kale ile deniz arasında bir göletin bulunması...*"⁶⁷ sözleriyle tashih eder. Erzurum yakınlarında bulunan Avnik kalesinin Timur tarafından kuşatılması hadisesini Yezdî'nin Zafernâmesi'nden nakleder. Bu durumu: "*fasâhat-maabî-yi fezâil-şi'ârînin kendi telifinde zikrettiklerinin aynı yazıldı ve yazılacaktır...*"⁶⁸ sözleriyle açıkladıktan sonra kendi görüşlerini ilave eder. Bir başka yerde Timur'un Hindistan seferi sırasında Sîrî, Cihânpenâh ve Delhi-yi Köhne yakınlarında gerçekleştirdiği savaşları da detaylıca aktaran Zahîr, askerlerinden her birinin 150 Hintliyi esir aldığını Zafernâme'den nakleder. Bu sayıyı biraz abartılı bularak "el-'uhdetü aler-râvî" ibaresiyle mesuliyeti omuzundan attıktan sonra: "*her ne kadar mübalağalı ise de, yazılmış olarak ne gördüysek onları aktardık...*"⁶⁹ cümlesiyle Zafernâme'ye işarette bulunur. Aynı sefer esnasında gerçekleşmiş olan bir diğer olayı da aynı kaynaktan aktarır. Buna göre Timur'un askerleri, Geng nehri içerisinde 48 pare gemi ile kaçmakta olan Hintli ordusuna, her hangi bir vasita olmaksızın nehre atlayarak savaş açmış ve Hintliler bertaraf edilmiştir. Bu durumu abartılı bulan Zahîr "*her ne ki fesâhat-maabî yazmıştır, aynı sureti bilâ-ziyâde ve noksan yazdım...eğer silâh ehli bu muharebe hadisesinin naklinde mübalağa mülâhaza ederek tard ve reddedecekse hakîr ma'zûr olacaktır.*"⁷⁰ Açıklamasında bulunurken, kaynağı Yezdî'nin Zafernâmesi'ne işaret eder. Kâtip Zahîr, Yezdî'nin Zafernâme'sini kaynak olarak kullandığına dair en açık kaydını "*Keşmîr sıfatının zikri*" başlığı altında verir. Keşmir'in coğrafi ve stratejik önemini tafsilâtıyla ortaya koyduğu başlık altında:

"hazret-i mevlevî-yi kemâlât-penâhî Şerefi (Ali Yezdî) berredallahu mazca'a yazmışlardır ki, "bazı vaz'iyetlerinin keyfiyeti, hem itimâda şâyân şahıslardan hem de o vilâyetin sckenelerinden istikşâf edilmiştir." Bu dâstân duymaya değer olduğundan mevlevî-yi müşârunileyhin yazdıkları mücibince, bilâ-ziyâde ve noksân aktarılmış oldu."⁷¹

cümleleriyle kaynak olarak kullandığı Şerefeddin Ali Yezdî'nin Zafernâme'sindeki ilgili kaydı tam ve eksiksiz olarak aktardığından bahseder.

Müntahabü't-tevârih'in yazılı kaynağı sadece Yezdî'nin Zafernâmesi'nden ibaret değildir. Mar'âşî, bu eserinde ana kaynak olarak Zafernâme'yi kullanırken, yer yer farklı kaynaklara da müracaat etmiştir. Bunların bazılarını isim vermeden işa-

⁶⁷ Z. Mar'âşî, a.g.y., vr. 127a.

⁶⁸ Z. Mar'âşî, Müntahabü't-tevârih, vr. 162a. Karşılaştırmız: Ali Yezdî, *Zafernâme*, C. I, s. 770-778.

⁶⁹ Z. Mar'âşî, Müntahabü't-tevârih, vr. 218a. Karşılaştırmız: Ali Yezdî, *Zafernâme*, C. I, s. 939.

⁷⁰ Z. Mar'âşî, Müntahabü't-tevârih, vr. 223a. Karşılaştırmız: Ali Yezdî, *Zafernâme*, C. I, s. 948-949.

⁷¹ Z. Mar'âşî, a.g.e., vr. 233b. Krş.: Ali Yezdî, a.g.e., C. I, s. 976-978.

rette bulunmakla yetinirken, bazı kaynaklarının adını tam olarak zikreder. “*Keş ve Aksaray’ın inşası*” başlığı altında İslâmiyetin ilk dönemlerine ait Şehr-i Sebz’in eski tarihinden “*ba’zı kütüb-i tevârîhte menkûldur ki...*”⁷² cümlesiyle ismini vermeden kaynağına atıfta bulunur. Semerkand ve yakınlarında bulunan göller ile bölgenin tabii yaşam özelliklerinden bahsederken Atmelik Cüveynî’nin eserinden bazı alıntılarda bulunur. Bunu “*Târih-i Cihân-güşâ’nın sahibi kendi telîfinde, Çağatay ve Ögedey Han’ın şehzâdelerinin*⁷³ *bir kısmı burada kışladıklarını, Semerkand açıklarından her hafta şikâr neticesinde elde edilen avlardan elli deve yükünü orduya gönderdikleri...*”⁷⁴ şeklinde ifade eder. Ancak aynı kaydın Zafernâme’de de geçiyor olması, bu kaydın Cihângüşâ’dan değil, Zafernâme’den alındığını düşündürmektedir.

Müntahab’da geçen bir diğer yazar ve kaynağı, Ebu Nasr Utbî ve eseri Târih-i Yemînî’dir. Zahîr, Timur’un Hindistan seferini tamamlama aşamasında Geng nehri civarında vuku bulan olaylara değinir. Bu arada, Hintlilerin adet ve dinî merasimlerinden de genişçe bahseder. Akabinde: “*Ebû Nasr Îsâ (Utbî) Hind küffârının bu nehîr hakkında sahip oldukları garîp hikâyeleri ile fâsıd akîdelerini Kûtâb-ı Yemînî’de beyan etmiştir...*”⁷⁵ şeklinde bir başka kaynağını zikreder. Cihângüşâ örneğinde olduğu gibi, bu eser adının da Zafernâme dolayısıyla zikredilmiş olması muhtemeldir. Zira buna benzer cümleyi Zafernâme’de de görmekteyiz.

Müntahabü’t-tevârîh’in sözlü kaynaklarına gelince; Mar’âşî’nin, aktardıkları olaylara bizzat şahit olan ve bir şekilde olayın içerisinde bulunan zatları sözlü kaynak olarak seçtiği görülmektedir. Timur’un Mâzenderân bölgesine gelişi itibarıyla bölgenin hâkimi olan müellifin ceddî ve amcasıyla siyasi ilişkiler tesis ettiği bilinmektedir. Bunlardan amcası Seyyid Gıyâseddîn ve onun oğlu Seyyid Abdülvahab’dan birçok olayı nakleder. Bu iki zatın Timur’un Sivas kuşatması, Anadolunun güneyinde bulunan birçok yerin zaptı, Suriye içerisinde Halep ve Dımaşk’ın ele geçirilmesi için yapılan savaşlara bizzat Timur’un yanında iştirak ettiklerini anlıyoruz. Ayrıca, bu iki zatın Timur’un bir sonraki Anadolu harekâtına, bu arada Ankara savaşına da bizzat Timur’un yanında iştirak ettikleri Zahîr’in kayıtlarında yer alır.

⁷² Z. Mar’âşî, *a.g.e.*, vr. 67a.

⁷³ Cihângüşâ’nın ilgili kaydında, Şehzâde olarak Çağatay ve Ögedey gösterilmiştir. Doğrusu “*şehzâdeler Çağatay ve Ögedey*” olmalıdır.

⁷⁴ Z. Mar’âşî, *Müntahabü’t-tevârîh*, vr. 110a, krş.: Atâmelik b. Muhammed Cüveynî, *Târih-i Cihân-güşâ*, (tashih: Muhammed Kazvinî), Destân yay., Tahran 1385, C. I, s. 216. Ayrıca bkz.: Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, Çeviren: Mürsel Öztürk, TTK yay., Ankara 2013, s. 158-159. Krş.: Ali Yazdı, *Zafernâme*, C. I, s. 629.

⁷⁵ Z. Mar’âşî, *Müntahabü’t-tevârîh*, vr. 225b, krş.: Ebû Nasr Utbî, *Târih-i Yemînî*, Farsçası: Cürfâdıkânî, (tashih: Cafer Şiâr), İlmî-Farhangî yay., Tahran 1374, s. 382. ayrıca: Ali Yazdı, *Zafernâme*, C. I, s. 955.

Eser, Timur'un Halep ve Dımeşk'in fethiyle ilgili teferruatlı bilgiler ihtiva eder. Zahîr bu kayıtları Zafernâme'den aktardıktan sonra, bu savaş ve fetihlere Timur'un yanında iştirak eden amcası Gıyâseddin ve amca-zâdesi Abdulvahab'a Zafernâme'nin kayıtlarını tasdik ettirir. Bu durumu şu sözlerle ifâde eder:

“hazret-i ‘alâu’z-zaman (Ş. Ali Yezdî), hâdiseye bizzat gözleriyle şahit olan söz sahibi birçok zâtın bu sözleri duyduğunu yazmıştır. Fesâhat-şî‘ârî’ye (Yezdî) ait bu sözlerin doğru olduğunu gösteren şudur: -daha önce de zikredildiği gibi- bu kâtib-i hakîrin Timur’la birlikte olan peder-i merhûmum⁷⁶ ve amca-zâde-i mağfûrum seyid Abdulvahâb b. Seyyid Gıyâseddîn ikrâr ettirer ki: “biz hâdiseyi mevlânâ-yı mükerrermin yazdığı gibi mülâhaza ve müşahede ettik.”⁷⁷

Zahîr, Ankara savaşını da geniş bir şekilde tasvîr eder. Savaşla ilgili bilgileri ise “o gün savaş meydanında hazır bulunan, kılıç sallayarak yiğitliğin hakkını veren ve bunun neticesinde bahşiş alan” zikri geçen amca ve amcazadesinden nakleder. Ayrıca, Ali Yezdî'nin verdiği bilgilerde bir eksikliğin bulunmadığını da, bahsi geçen sözlü kaynaklarına dayanarak vurgular⁷⁸. Savaşın sonucu ve bunun neticesinde Yıldırım Bayezid'in esir düşmesi, Emir Timur ile ilk karşılaşması ve ikili arasında vuku bulan ilk konuşmaları Şâmî ve Yezdî'nin Zafernâme'lerinde geçtiği gibi aktarır. Bu durumu “*cenâb-ı fezâil-meâbîn*⁷⁹ bu makamda yazdıkları, bilâ-zîyâde ve noksan yazılmış oldu.” Sözleriyle açıklar. Devamında ise Bayezid'in, Timur'un yanına getirildiği esnada orada hazır bulunan babası ve amcazadesi Abdulvahab'dan nakillerde bulunur:

“Burada vaki’ olanları kâtib-i hakîrin merhûm pederi ve amca-zâdem Seyyid Abdulvahâb’dan duymuştum. Bunlar bu hususta şunları söylediler:

“Hazret-i Kayser’in (Bayezid) meclis-i hümâyûna getirildiği gün, sâdât ve ulemâdan oluşan ekâbir ve eşrâf, Cûcî soylular ile etraftan ulaşmış olan elçiler bu mecliste hazır bulunduruldu. Bu meclis çok tekellüflü ve azametli olarak hazırlandı ve herkese layığı bir mahalde yer verildi. Daha sonra hazret-i Kayser’i (Bayezid) getirdiler. Hazret-i a’lâ (Timur) ona doğru birkaç adım yürüdü ve eksiksiz bir izzet ile kendi yanına oturarak O’na: “gamlanma ki, dünyaya hiçbir itibâr yoktur. Her ne olduysa hakîm-i ‘âlimin takdîriyle olmuştur. Takdîr-i ilâhiye tedbîr-i mahlûk fayda etmez.” Dedi. Timur’un söyledikleri sadece bunlardan ibâretti. Kayser (Bayezid) cevâben: “öyledir” buyurdular. Aralarında bu kadar konuşma olunca, Kayser’i (Bayezid) alarak dışarıya götürdüler.”

⁷⁶ İfade yanlışır. Doğrusu: “amca-zâde-i mağfûrum Seyyid Abdulvahâb ve onun peder-i merhumu seyid Gıyâseddîn...” şeklinde olmalıdır.

⁷⁷ Z. Mar’aşî, *Müntahabü’l-tevârih*, vr. 284b-285a. Krş.: Ali Yezdî, *Zafernâme*, C. II, s. 1083.

⁷⁸ Z. Mar’aşî, *Müntahabü’l-tevârih*, vr. 315a. Krş.: Ali Yezdî, *Zafernâme*, C. II, s. 1142-1147.

⁷⁹ Eserin birçok yerinde geçen “fezâil-meâbî” ve benzeri ibârelerle, Şerefeddîn Ali Yezdî'nin ifade edildiğini belirtmiştik. Ancak Zahîr'in aktardıkları bilgiler, Nizâmeddîn Şâmî'nin kayıtlarına da benzerlik göstermektedir. Birkaç yerde “Şerefi” ve “Mevlânâ Şerefeddîn” ibârelerinden hareketle, Ali Yezdî ihtimali üzerinde durduk.

“hakikaten öylesi bir mecliste, böylesine makhûr bir pâdişâha bundan daha fazla ne söylenebilir.”⁸⁰

Zahîr’in babası ve amcazâdesine dayandırarak aktardıkları bu bilgiler, hem Osmanlı hem de Timurlu tarihi bakımından önemlidir. Osmanlı sultanı Yıldırım Bayezid’in esareti esnasında Timur ile aralarında geçen konuşmaların, Yazdî ile Şâmî’nin aktardıkları bilgilere uymamakta, çok kısa bir konuşmadan ibâret olduğu anlaşılmaktadır. Zahîr’in anlatım tarzından, Şerefeddin Ali Yezdî’nin iki sultan arasında cereyan eden konuşmaları abarttığına dair imâda bulunduğunu algılamak mümkündür. Ayrıca, ikili görüşme öncesi Timur’un büyük bir meclis tertibettiği ve bunu elçilere karşı azametli gösterme gayretini Yezdî ve Şâmî’nin Zafernâme’inde bulamıyoruz. Zahîr, eserinin birçok yerinde kaynak olarak kullandığı Ali Yezdî’yi eleştirir. Timur’un Bayezid’e yazdığı mektup içeriğinde olduğu gibi, burada da önce Yezdî’nin konuyla alakalı kaydını verir, akabinde ise “*ama gerçekte vâki’ olanlar şudur ki...*” sözleriyle iki sultan arasında gerçekleşen konuşmaları bahsi geçen mecliste hazır bulunan amcazâdesi ve babasından nakleder.

Zahîr’in yazılı kaynaklarına yönelik eleştirileri yukarıdakilerle sınırlı değildir. Timur’un Gürcistan seferini takiben Frenk elçileriyle görüşmesiyle ilgili Yezdî’nin kaydını aktarır: “*bu esnada Frenk elçileri, ellerinde esir tuttukları Râm sultanı⁸¹ Murad’ın oğlunu getirdiler. Taraftarlık vaziyetlerini arz ile izzete kavuşturdular. (Timur) ‘avâtf-ı padişâhânesini mebzûl ile hil’at giydirek hâtırlarını hoş tutmak sûretiyle geri gönderdiler.*” Timur’un, Müslüman bir hükümdara karşı gayr-i Müslimlerle bu şekilde davranmasını yadırgayan Zâhir: “*fasâhat-meâbînin (Yezdî) ‘hazret-i sâhib-kurânın küffâr ile cihâdı, hamiyet-i dîn-i İslâm içindir’ sözleri abartılıdır. Frenkleri teselli etmek ve bunlara nazar-i inâyet ile bakmak, şâyet hile maksadıyla icrâ edilmediyse, yeni çıkmış bir âdettir.*”⁸² sözleriyle eleştirir. Zahîr, Ankara savaşını tafsilâtıyla anlattıktan sonra bu savaşın neticeye ulaştığı günün kurban bayramına rastladığıyla ilgili bir takım bilgiler verir. Akabinde;

“Rûmlular cemaati de chl-i İslâm, mücâhid ve gâzî olduklarından, mevlevînin (Yezdî) “sâhibkurân cenâbları ‘azîm kurbanlık cyledi” sözünü burada aynen yazmayı kâtib-i hakîr uygun bulmadı. İslâmın sığmağı olan iki padişahın muhârebesi, hususuyla böylesine mübarek bir günde aralarında zuhûr eden katl ü katalin zikri, Müslümanların hatırında kederi mucip olacaktır.”⁸³

⁸⁰ Z. Mar’âşî, *Müntahabü’t-tevârih*, vr. 318a-318b. Krş.: Ali Yezdî, *Zafernâme*, C. II, s. 1147-1149. ayrıca: Nizâmeddîn Şâmî, *Zafernâme*, (tashih ve tahkik: Muhammed Ahmed-penâhî), Bâmdâd yay., Tahran 1363, s. 258-259.

⁸¹ Yezdî’nin kaydı “Emir Murad’ın oğlu” şeklinde olup, Şami ise “Murad Bey’in oğlu” olarak zikreder. Bkz.: *Zafernâme*, C. II, s. 1025.; Nizâmeddîn Şâmî, *Zafernâme*, (tashih ve tahkik: Muhammed Ahmed-penâhî), Bâmdâd yay., Tahran 1363, s. 217.

⁸² Z. Mar’âşî, *Müntahabü’t-tevârih*, vr. 261a-261b. Krş.: Ali Yezdî, *Zafernâme*, C. II, s. 1025. ayrıca: Nizâmeddîn Şâmî, *Zafernâme*, 217.

⁸³ Z. Mar’âşî, *Müntahabü’t-tevârih*, vr. 316a-316b.

Sözleriyle kaynaklarından Alî Yezdî'yi eleştirir. Ancak, burada Yezdî'ye nispet edilen sözün, Zafernâme'nin mevcut neşirlerinde bulunmadığını da belirtelim. Her halde Zahîr, Zafernâme'nin bilinen neşirlerinde kullanılmayan bir nüshasından istifade etmiştir. Ayrıca, Bayezid'in eşi Despina Hatun'un esareti esasına kadar gayr-i Müslim kaldığına ve Timur tarafından İslamiyeti kabul ettirildiğine dair Şerefeddîn'in kayıtlarını da makul bulmadığını beyan eder⁸⁴. Zahîr, Şerefeddîn'i dinî bakımdan da eleştirir. Timur'un Kütahya'dan ayrılmasının ardından, Altuntaş⁸⁵ adlı mahalde bir meclis düzenlediğinden bahseder. Gözaltında tutulan Yıldırım Bayezid'i yanına getirttiğini ve burada ona, Osmanlı topraklarının yeniden kendisine iade edileceğini beyanla sevindirildiğini zikreder. Şerefeddîn'in "*bu meclisin sıfatıyla ilgili eserinde zikrettikleriyle söz haddini aştığı*"nı belirtir. Ona göre Yezdî, "*Emir Timur'a beşerin haddine olmayacak sıfatlar*" bahşetmiştir. Onun mübalağa ve abartılarına örnek olmak üzere şu iki beyti gösterir:

*Lütfünün nesîmi eğer cehennem ateşine doğru eserse
Çarkın kovası cehennemden zemzem ú Kevser suyu çeker
Kahrının zehri eğer deniz suyuna uğrarsa
Rüzgâr bu denizden sonsuza-dek toprak savurur.*

Böylesi vasıfların sadece yüce Allah'a lâayık olacağını belirten Zahîr "*daha önce de belirttiğimiz gibi hazret-i fasâhat-maâbînin (Yezdî) böyle yazmak ve söylemekte ma'zûr*" olduğunu kinâyeli bir şekilde ifâde eder⁸⁶. Oysa bu beyitler, Sultan Sencer'in meddâhlarından Şair Enverî'nin "kit'alarından" olup, memdûhun Hekîm Enverî'ye gönderdiği hilate teşekkür maksadıyla yazmıştır⁸⁷.

Eserin muhtelif yerlerinde Mevlana⁸⁸, Attâr⁸⁹, Nizâmî⁹⁰, Sa'dî⁹¹, Firdevsî⁹², Hâfiz ve Hâcû-yi Kirmânî'ye⁹³ ait beyitler de bulunmaktadır.

⁸⁴ Z. Mar'âşî, *Müntahabü't-tevârih*, vr. 324a.

⁸⁵ Yezdî bu yer adını "Alkûntaş" olarak verir.

⁸⁶ Z. Mar'âşî, *Müntahabü't-tevârih*, vr. 325a-326b. Krş.: Ali Yezdî, *Zafernâme*, C. II, s. 1162-1163. ayrıca: Nizâmeddîn Şâmî, *Zafernâme*, 261-262. Osmanlı topraklarının Bayezid'e iadesi yönündeki kaydı Şâmî'de yoktur.

⁸⁷ Muhammed b. Muhammed Enverî, *Divân-ı Enverî*, (Haz.: M. Takî Müderris Razavî), İlmî-farhangî yay., Tahran 1376, C. II, s. 621-622.

⁸⁸ Z. Mar'âşî, *Müntahabü't-tevârih*, vr. 45b.

⁸⁹ Z. Mar'âşî, *a.g.e.*, vr. 221a.

⁹⁰ Z. Mar'âşî, *a.g.e.*, vr. 154b.

⁹¹ Z. Mar'âşî, *a.g.e.*, vr. 262a.

⁹² Z. Mar'âşî, *a.g.e.*, vr. 263a.

⁹³ Z. Mar'âşî, *a.g.e.*, vr. 142b.

Sonuç

Zahîrüddîn Mar'âşî'nin Müntahabü't-tevârih'i, geniş ölçüde Şerefeddîn Ali Yezdî'nin Zafernâme'sinden istifâde edilerek ortaya konulmuş olmakla birlikte, yer yer diğer eserlerde rastlanılmayan orijinal bilgiler de ihtivâ etmektedir. Bu eser, *Târih-i Taberistân, Rûyân û Mâzenderân* ile *Tarih-i Gîlân ve Deylemistân* adlı eserleriyle tanınan müellifin ilk telifidir. Yukarıda işaret edildiği gibi Zahîr, Müntahabü't-tevârih'ini 1475'te tamamlamıştır. İran'ın Mâzenderân bölgesinde yerel bir hükümet olarak varlığını sürdüren Mar'âşîler hanedanına mensup olan Zâhir'in büyük babası Kemâleddîn, 1392-93 tarihinde Mâhâneser savaşında Timur'a boyun eğmek zorunda kalmıştır. Bu tarihten sonra hanedan üyeleri Timur tarafından Mevraünnehr'e sürgün edilmiş; yazarın babası Nasîreddîn, amcası Gıyâseddîn ve amcazâdesi Abdulvâhab ise Timur'un yanında Anadolu ve Suriye seferlerine iştirak etmişlerdir. Müntahab'ın kayıtlarından anlaşıldığına göre, bunlar-veya en azından isimleri zikredilen amca ve amcazâdesi- Halep ve Dîmişk savaşlarına Timur'un yanında iştirak etmişlerdir. Hatta Osmanlıyı fetret devrine sürükleyen savaşa da katılan ve bunun neticesinde Timur tarafından mükâfata layık görülen amca ve amcazâdesi, Osmanlı hükümdarı Yıldırım Bayezid'in esareti esnasında ve bu aşamadan sonra onunla Timur arasında cereyan eden konuşmalara bizzat şahit olarak Zâhir'in hâdiseye şâhid sözlü kaynakları olmuşlardır. Osmanlı-Timurlu ilişkileriyle ilgili önemli bilgiler ihtiva eden eser, Ali Yezdî'nin Zafernâme'sinde yer alan abartılı ve gerçek dışı bilgileri de ortaya koymakta, bunların bazılarını tashih etmektedir. Timurlu Devleti ve sarayından bağımsız olarak eserini ortaya koyan Zahîr, diğer Timurlu kaynaklarında mevcut Osmanlı ve sultanına yönelik ağır eleştirileri de tenkit etmektedir.

Timurlu tarihi için bir diğer önemi ise, Timur'un Şialara karşı tutumu ve bunlarla münasebetleriyle ilgili ihtiva ettiği orijinal bilgilerdir. Şia itikadı ve mezhebi üzerine bulunan müellifin büyük babası Kemâleddîn, Mâzenderân bölgesinin Timur tarafından zabtı esnasında bu hânedânın başında bulunmaktaydı. Şiddetli bir savaş neticesinde hânedân üyeleri Timur tarafından esir alındıklarında, dinî ulemanın da hazır bulunduğu bir meclis tertip edilir. Mecliste hanedan azasıyla onların rafizî mezhebi üzerine bulunmaları sebebiyle bir tartışma gerçekleşir ve onların savunmaları alınır. Zahîr, diğer kaynaklarda bulunmadığını beyan ettiği bu konuşma metninin, kendisinin tahkik ve araştırmaları neticesinde ortaya çıkardığını zikreder⁹⁴. Bu geniş bilgiler, çok ihtisarlı olarak Yezdî'nin Zafernâme'sinde de zikredilmiştir.⁹⁵ Müellifin kaynağının o anda Timur tarafından esir alınan babası ve amcası olması muhtemeldir.

⁹⁴ Z. Mar'âşî, *Müntahabü't-tevârih*, vr. 128b ila 130b.

⁹⁵ Şerefeddîn Ali Yezdî, *Zafernâme*, C. I., s. 691-692.

Şia görüşünde olan Mar'aşî hanedanı azasının, Timur'un ordusundaki görevlerinin mahiyeti malum değilse de, serbestçe davrandıkları anlaşılıyor. Bunlar, Bayezid'in yakalanarak Timur'a takdim edildiği esnada, aynı otağ içerisinde Timur'un yanında bulunmuşlardır. Bu durum, Timur'un Kütahya'dan dönüşü esnasında da tekerrür etmiştir. Bunların Dimaşk fethi esnasında, Timur'un ordusunun içerisinde olarak Hz. Muaviye'nin oğlu Yezîd'in mezarına fenalıklarda bulunduğu dair, Zafernâme'lerin aksettirmedeği, Mu'înuddîn Natanzî'nin Müntahab'ında yer alan bilgileri⁹⁶ Zahîr'in eserinde bulmak mümkündür⁹⁷.

1475'te telif edildiği tespit edilen Zahîrüddîn Mar'aşî'ye ait Müntahabü't-tevârih'in, Osmanlı devletinin Timurlularla münasebete giriştikleri devre müvazî çalışmalarda istifade edilmesi faydalı olacaktır. Özellikle Şerefeddîn Ali Yezdî'nin Zafernâme'sinde yer alan birçok kaydın tashîhi noktasında ilgili alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Eserin sözlü kaynaklarının, hadiselerin içerisinde bulunarak olaylara bizzat şahit olan müellifin yakın akrabaları olması da eserin değerini artırmaktadır.

KAYNAKLAR

- Âjend Ya'kûb, *Mukaddime-i Târih-nigârî der-İrân*, (Mecmû'a-i Makâlât), Gostere yay., Tahran 1360.
- Ajend Yakub, *Kiyâm-ı Mar'aşîyân*, Emîr Kebîr yay., Tahran 1365.
- Aka, İsmail, *Şahruh ve Zamam*, TTK yay., Ankara 1994.
- Âmulî Muhammed b. Hasan Evliyâullâh, *Târih-i Rûyân*, (tashîh: Menûçehr-i Sütüde), Bonyâd-ı Farhang yay., Tahran 1348.
- Bedâûnî Abdülkadir b. Mülûkşâh, *Müntahabü't-tevârih*, (tedkik: Ahmed Ali Sâhib), encümen-i âsâr ve mefâhir-i ferhengî, Tahran 1379.
- İdris Bitlisî, *Heşt Behişt, VII. Ketîbe, Fatih Sultan Mehmed Devri* (Tashih-Tahkik-Çeviri: Muhammed İbrahim Yıldırım), TTK. Yay., Ankara 2013.
- Alaeddîn Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, Çeviren: Mürsel Öztürk, TTK yay., Ankara 2013.
- Atâmelik b. Muhammed Cüveynî, *Târih-i Cihân-güşâ*, (tashîh: Muhammed Kazvinî), Destân yay., Tahran 1385.
- Doğlat Mirzâ Muhammed Haydar, *Tarih-i Reşîdî*, (Tashih: Abbas-kulî Gıfârî-ferd), Mirâs-ı Mektûb yay., Tahran 1383.

⁹⁶ Mu'înuddîn Natanzî, *Müntahabü't-tevârih-i Mu'înî*, (Haz.: Pervîn İstahrî), Esâtûr yay., Tahran 1383, s. 280.

⁹⁷ Z. Mar'aşî, *Müntahabü't-tevârih*, vr. 285a.

- Duğlat Mirza Haydar, *Tarih-i Reşidî*, çeviren: Osman Karatay, Selenge yay., İst. 2006.
- Enverî Muhammed b. Muhammed, *Divân-ı Enverî*, (Haz.: M. Takî Müderris Razavî), İlmî-farhangî yay., Tahran 1376..
- Hândmîr, *Habîbü's-siyer*, (Hazırlayan: Debîr Siyâkî), Hayyam yay., Tahran 1380.
- Konukçu, Enver, “Bedâünî, Abdülkâdir”, *DİA*, c. v., s. 295-296.
- Majd, Mustafa, *Mar'aşiyân der-Târih-i İran*, Neşr-i Resâniş yay., Tahran 1380.
- Mar'aşî, Zahîrüddîn, *Müntahabü't-tevârih*, Tahran, Kitabhâne-i Meclis-i Şurâ, nr. 35919.
- _____, *Tarih-i Gılân ve Deylemistân*, (tashih: Menûçih-r-i Sütüde), İttilâ'ât yay., Tahran 1364.
- Mar'aşî Zahîrüddîn, *Târih-i Taberistan, Rûyân û Mâzenderân*, (neşr.: M. Hüseyin Tesbîhî), Müessesesi-i Matbuâtî-yi Şark yay., Tahran 1361.
- Mîrhand, *Ravzatü's-safâ*, (Tashih: Cemşid Keyânfer), Esâtîr yay., Tahran 1380.
- Muhammad Hakîm Khan, *Muntakhab Al-Tawarikh*, (Edited by: Yayoi Kawahara & Koichi Haneda), ILCAA, Tokyo 2009.
- Natanzî Muineddîn, *Müntahabü't-tevârih-i Mu'înî*(haz.: Parwin Istakhri), Asâtîr yay., Tahran 1383.
- Nevâyi Abdülhüseyin, *Esnâd ve Mükâtibât-ı Târihî-yi İran: ez-Timûr tâ Şâh İsmâil*, Bungâh-ı Tercüme ve Neşr-i Kitab, Tahran 1356.
- Özgüdenli, Osman Gazi, “Mar'aşiler”, *DİA*, c. XXVIII., s. 37-38.
- Safa, Zabihullah, *Tarih-i Edebiyat der İran*, Firdevs yay., Tahran 1389.
- Sâsânpûr, Şehrzâd, “Güzerî ber Hükûmet-i Mahallî-yi Sâdât-ı Mar'aşî-yi Mâzenderân”, *Kitâb-ı Mâh-ı Târih ve Coğrafya*, say: 46-47, Mordâd-Şehriver, Tahran 1380.
- Semerkindî Abdurrazzak, *Matla'u's-sa'deyn*, (tashih ve tahkik: Abdülhüseyin Nevaî), pojuheşgâh-ı ulûm-ı insânî yay., Tahran 1372.
- Şâmî, Nizâmeddîn, *Şafernâme*, (tashih ve tahkik: Muhammed Ahmed-penâhî), Bâmdâd yay., Tahran 1363.
- Tacü's-selmânî, *Tarih-nâme*, çeviren: İsmail Aka, TTK, Ankara 1999.
- Utbî Ebû Nasr, *Târih-i Yemînî*, Farsçası: Cürfâdkânî, (tashih: Cafer Şiâr), İlmî-Farhangî yay., Tahran 1374.
- Yazıcı, Tahsin, “Mar'aşî, Zahîrüddîn”, *DİA*, c. XXVIII., s. 36-37.
- Yezdî, Şerefeddin Ali, *Şafernâme*, (tashih ve tahkik: S. Sa'îd Mîr Muhammed Sâdik) kitabhâne, muze ve merkez-i esnâd-ı meclis-i şura-yı İslami yay., Tahran 1387.
- _____, *Emîr Timur (Şafernâme)*, çeviren.: Ahsen Batur, Selenge yay., İst. 2013.
- Yüksel, M. Şamil, *Timurlularda Din-Devlet İlişkisi*, TTK yay., Ankara 2009.

EKLER

Ek 1: Müellif Adının Geçtiği Yer (86b-87a).

Ek 2: Ankara Savaşının Sözlü Kaynakları (317b-318a).

Ek 3: Timur'un Müellif'in Ceddi ile Karşılaşması (128b-129a).

CONTENTS

Articles and Studies:	<u>Page</u>
SİR GAVAZ, ÖZLEM: Evaluation of KUR ^{1D} <i>Hulana-/</i> KUR ^{1D} SİG ‘Wool River Land’ According to the Hittite Texts	357
YILDIRIM, M. İBRAHİM: A New Persian Source on the History of Timurids: <i>Müntahabü't-Tevarîh</i> of Zahîr-i Mar'aşî	371
KUL, EYÜP: Improvement of Mines in Kratov, Kyustendil, Skopje, Trepça and Jejene According to a Report Dated 1703	395
TÜRKMEN, İLHAN: Socia-Economic Structure of Belgrade in 1740s According to Ottoman Empire Sources.....	411
DEMİR YÜREK, MEHMET: The Dragomans of the Britain and the Dragoman Reform of 1758	439
EFE, AYLA: Mahmut II's Census in Property: The Case of Evreşe	483
KASUMOVIĆ, FAHD: Understanding Ottoman Heritage in Bosnia and Herzegovina: Conversions to Islam in the Records of the Sarajevo Sharia Court, 1800-1851	507
SÜME, MEHMET: A Sample of Ottoman Tax Implementations: The Octroi Tax	601
GÖLEN, ZAFER: The Efforts of Ottoman Government Regarding the Protection of Bosnia-Herzegovina Forests During Reforms	547
SATILMIŞ, SELAHATTİN: Disaster Management of the Ottoman Empire and the Criticisms Directed Toward the Govenor Sadık Mehmed Paşa in the Earthquake of Chios in 1881.....	573
KORKMAZ, TELLİ: G. V. Chicherin in Turkish-Russian Relations and the Armenian Issue	619
Translations:	
HASANOV, ZAUR (Transl.: Bağdagül Musa): Identical Traditions, Cults and the Psychology of the Scythians and Turko-Mongol Peoples	639
Turkish Abstracts.....	663
Abstracts.....	671
Belleten Journal Editorial and Application Requirements (in Turkish)	679
Belleten Journal Editorial Principles and Application Requirements (in English)	682

BELLETEN

PERIODICAL PUBLISHED EVERY FOUR MONTHS

TURKISH HISTORICAL SOCIETY REVIEW

Volume : LXXX

No. 288

August 2016

ANKARA – 2016